

جغرافیای تاریخی شهرستان راز و جرگلان

محمد حمیدی

سرشناسه: حمیدی، محمد، ۱۳۵۵-
عنوان و نام پدیدآور: جغرافیای تاریخی شهرستان راز و جرگلان / تألیف محمد حمیدی.
مشخصات نشر: بجنورد: در قلم، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۹۰ ص.؛ ۵×۲۱/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۳۷۲۲۶-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
بازداشت: کتابنامه: ص. ۳۷۹-۳۹۰.
موضوع: راز و جرگلان (شهرستان)
رده بندی کنگره: DSR ۲۰۸۹:
رده بندی دیویی: ۹۵۵/۸۴۴:
شماره کتابشناسی ملی: ۶۰۹۱۵۳۱:

بجنورد- خیابان ۱۷ شهریور ج. بی-کوچه شهید عزیز مصر (سعدی)- نبش بن بست دوم
Qalampub
تلفن تماس: ۰۹۱۵۸۸۵۸۲۹۸-۰۹۱ ۳۴۶۱۱۴
Info@Qalampub.ir

جغرافیای تاریخی شهرستان راز و جرگلان

تألیف: محمد حمیدی

طراحی و صفحه آرایی: حمید رضازاده (تیم طراحی ایران)

ناشر: انتشارات در قلم

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۳۷۲-۲۶-۸

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۹

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۶۰۰۰۰ تومان

فهرست

پیشگفتار.....	۱۹
مقدمه.....	۲۱

بخش اول: جغرافیا، تاریخی شهرستان راز و جرگلان

فصل اول: سابقه تاریخی استان خراسان شمالی.....	۲۵
فصل دوم: سابقه تاریخی شهرستان راز و جرگلان.....	۳۰
فصل سوم: بررسی آثار تاریخی شهرستان راز و جرگلان.....	۳۳
اماکن تاریخی شهرستان راز و جرگلان.....	۳۶
الف: بناهای غیر مذهبی.....	۳۶
۱- تپه ارگ بزرگ داشلی قلعه.....	۳۶
۲- تپه باستانی ارگ پایین.....	۳۶
۳- محوطه شماره ۱ راستقان.....	۳۷
۴- محوطه شماره ۲ راستقان.....	۳۸
۵- محوطه مجاور سفید.....	۳۹
۶- قلعه ارگ بالا.....	۴۱

- ۴۱..... ۷- محوطه انجیرلی
- ۴۲..... ۸- تپه باستانی قره قانلو
- ۴۳..... ۹- تپه بایر قلعه
- ۴۴..... ۱۰- محوطه قلعه قشون
- ۴۵..... ۱۱- تپه باستانی داشلی علوم
- ۴۶..... ۱۲- محوطه ارگ شاه محمد
- ۴۷..... ۱۳- محوطه قلعه کافران راز
- ۴۸..... ۱۴- در نظامی تازه قلعه
- ۴۹..... ۱۵- محوطه قلعه کهنه آنبای
- ۵۰..... ۱۶- محوطه سوخته و هاشم
- ۵۱..... ۱۷- محوطه اربابکی
- ۵۱..... ۱۸- برج راز
- ۵۲..... ۱۹- تپه بچه دره سفلی
- ۵۳..... ۲۰- تپه آدینه قلی
- ۵۴..... ۲۱- بنای دیباج یا دَباج
- ۵۶..... ۲۲- ارگ تاریخی آلمادوشن
- ۵۷..... ۲۳- آسیاب های آبی شهر راز
- ۶۱..... ۲۴- ارگ راستقان
- ۶۲..... ۲۵- اُرس راز (درخت کهنسال سرو)
- ۶۲..... ۲۶- گورستان قدیمی راستقان
- ۶۴..... ۲۷- گورستان تاریخی راز
- ۶۵..... ۲۸- گورستان آیرقاپه

- ۲۹- گورستان قدیمی بشدره ۶۶
- ۳۰- گورستان اورتاکی ۶۷
- ب: بناهای مذهبی ۶۸
- ۱- بقعه شاهزاده نبی غلامان ۶۸
- ۲- شاهزاده حمید روستای راستقان ۷۱
- ۳- ریانه‌گاه علیا ۷۶
- ۴- بقعه سید بزرگ ۷۷
- ۵- امامزاده سید ابراهیم کریشلی ۷۸
- ج- اماکن گردشگری ۸۰
- فصل چهارم: معاهده آخر ۸۲
- فصل پنجم: درگیری‌های اقوام ساکن در شهرستان با یکدیگر ۸۵
- الف: نبرد نادر با ترکمانان یموت و گولان ۸۶
- ب: کشتار ترکمن‌ها به دست نادر در سال ۱۷۳۱ ۸۷
- پ: نبرد عزیزالله خان با ترکمانان جرگلانی ۸۸
- ت: نبرد قاضی خان ترکمن و علی حسنقلی با کردهای ایران ۸۹
- ث: نبرد آقا علی (حاج علی رحیمی) و فرج اله بیک ۹۲
- ح: جنگ و جدال تات‌های راستقان با قولاق ۹۲
- خ: درگیری مراد خان با ترکمن‌های یموت ۹۳
- ج: حمله روس‌ها به منطقه غلامان ۹۴
- فصل ششم: خوانین و مالکین بزرگ ۹۶
- الف: سید حسین خوجه ۹۷
- ب: هاشم ۹۷

- ج: مراد خان ۹۸
 د: حاج محمد معروف به حاج اسکندر ۹۹
 ذ: حاج علی رحیمی ۱۰۱

بخش دوم: موقعیت جغرافیایی شهرستان راز و جرگلان

- ۱- فصل اول: جغرافیای طبیعی ۱۰۵
 ۱- وجه تسمیه راز و جرگلان ۱۰۵
 ۲- تعریف جغرافیای تاریخی ۱۰۵
 ۳- تعریف جغرافیای طبیعی ۱۰۶
 ۴- آب و هوای شهرستان ۱۰۶
 الف: دما ۱۰۶
 ب: رطوبت نسبی ۱۰۶
 ج: بارندگی ۱۰۶
 د: بادهای ۱۰۷
 ۵- ارتفاعات ۱۰۷
 ۶- موقع نسبی شهرستان ۱۰۸
 ۷- وضعیت زمین شناسی ۱۰۹
 ۸- منابع آب ۱۰۹
 الف: منابع آب سطحی ۱۰۹
 ۱- رودخانه سومبار ۱۰۹
 ۲- رودخانه جلگه راز ۱۱۰
 ۳- رودخانه روستای راستقان ۱۱۱

- ۴- رودخانه چندیر ۱۱۱
- ۵- رودخانه سوخسو رحیمی ۱۱۲
- ب: سد و بندهای خاکی ۱۱۲
- ۱- سد سومبار (سد غلامان) ۱۱۲
- ۲- سد چندیر ۱۱۳
- ج: منابع آب زیرزمینی ۱۱۳
- د: حوضه آبیاری ۱۱۴
- ۹- پوشش گیاهی ۱۱۵
- ۱۰- معماری (خانه و برج آن) ۱۱۶
- ۱۱- تزئینات و آرایش خانه ۱۱۹
- الف: پرده ها ۱۱۹
- ب: فرش، گلیم و موکت ۱۲۰
- ج: رنگ دیوارها ۱۲۱
- د: تابلوها و قاب ها ۱۲۱
- ذ: گل های زینتی ۱۲۲
- فصل دوم: جغرافیای انسانی ۱۲۳
- ۱- ترکیب جنسی جمعیت ۱۲۳
- ۲- توزیع مکانی و تراکم جمعیت ۱۲۳
- ۳- جمعیت شهری و روستایی ۱۲۴
- ۴- ترکیب سنی جمعیت ۱۲۵
- ۵- میزان ولادت ۱۲۶
- ۶- میزان مرگ و میر ۱۲۷

- ۷- میزان ازدواج ۱۲۷
- ۸- میزان طلاق ۱۲۸
- ۹- بیشترین اسامی دختران و پسران ۱۲۸
- ۱۰- اماکن ورزشی ۱۲۸
- فصل سوم: جغرافیای اقتصادی ۱۳۰
- ۱- وسعت اقتصادی شهرستان راز و جرگلان ۱۳۰
- ۲- سیمای کشاورزی ۱۳۱
- ۲- انواع محصولات کشاورزی ۱۳۱
- الف: غلات ۱۳۱
- ب: گیاهان صنعتی (دارویی) ۱۳۲
- ج: محصولات جاری و سبزیجات ۱۳۲
- د: محصولات باغی (دردرختی) ۱۳۳
- ۴- دام و طیور ۱۳۳
- ۵- منابع طبیعی ۱۳۸
- الف: مراتع ۱۳۸
- ب: بیابان ۱۳۹
- ج: آبخیزداری ۱۳۹
- د: جنگل ها ۱۳۹
- ۶- حیات وحش ۱۳۹
- ۷- صنایع و معادن ۱۴۰
- الف: معادن ۱۴۰
- ب: صنایع ۱۴۱

- ۱- صنایع دستی ۱۴۱
- ۲- صنایع ماشینی ۱۴۴
- ۸- واحدهای سنجش وزن ۱۴۵
- ۹- شرکت‌های تعاونی ۱۴۶
- فصل چهارم: جغرافیای سیاسی ۱۴۷
- ۱- شهر راز ۱۴۹
- ۱-۱- شهر راز (RAZ) ۱۴۹
- ۲-۱- ادارات و نهادهای شهرستان راز و جرگلان ۱۵۱
- ۲-۱-۱- فرمانداری ۱۵۱
- ۲-۱-۲- بخشدار ۱۵۱
- ۳-۱-۲- شهرداری ۱۵۲
- ۴-۱-۲- دفتر امام جمعه ۱۵۲
- ۵-۱-۲- آموزش و پرورش ۱۵۳
- ۶-۱-۲- بنیاد شهید و امور ایثارگران ۱۵۴
- ۷-۱-۲- حوزه علمیه باقرالعلوم شهر راز ۱۵۴
- ۸-۱-۲- کتابخانه عمومی: ۱۵۵
- ۹-۱-۲- اداره تبلیغات اسلامی ۱۵۶
- ۱۰-۱-۲- منابع طبیعی و آبخیزداری ۱۵۷
- ۱۱-۱-۲- جهاد کشاورزی ۱۵۷
- ۱۲-۱-۲- میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ۱۵۸
- ۱۳-۱-۲- کمیته امداد ۱۵۸
- ۱۴-۱-۲- شبکه بهداشت ۱۵۸

- ۱-۲-۱۵- اداره ثبت احوال ۱۶۰
- ۲- شهر غلامان ۱۶۰
- ۱-۲- غلامان (GHOLAMAN) ۱۶۲
- ۲-۱-۱- بخشداری غلامان ۱۶۵
- ۲-۱-۲- دفتر امام جمعه ۱۶۵
- ۲-۱-۳- مرکز خدمات ۱۶۵
- ۲-۱-۴- اداره برق غلامان ۱۶۶
- ۱-۱- درمانگاه ۱۶۶
- ۲-۱-۶- مرکز نیکوکاری ۱۶۷
- ۲- راستبان ۱۶۷
- ۳- سوخسو هاشم ۱۶۹
- ۴- تازه قلعه ۱۷۰
- ۵- داشلی قلعه ۱۷۳
- ۶- آدینه قلی ۱۷۵
- ۷- تکلّه قوز ۱۷۸
- ۸- کلاته حسنقلی ۱۷۹
- ۹- سوخسو مراد خان ۱۸۰
- ۱۰- پَرسه سوعلیا ۱۸۲
- ۱۱- پَرسه سو سفلی ۱۸۳
- ۱۲- بش درّه ۱۸۴
- ۱۳- آلمادوشن ۱۸۵
- ۱۴- کلاته ی آتعلی ۱۸۶

بخش سوم: فرهنگ و آداب و رسوم

۱۹۷	فصل اول: زبان، نژاد، طوایف و احزاب
۱۹۷	۱- قوم تات
۲۰۰	الف: زبان
۲۰۲	ب: طوایف
۲۰۲	۲- قوم ترک
۲۰۵	الف: زبان
۲۰۷	۳- قوم ترکمن
۲۱۱	الف: زبان
۲۱۱	ب: نژاد
۲۱۱	ج: طوایف
۲۱۳	۴- قوم کرد
۲۱۹	الف: زبان
۲۲۰	۵- قوم بلوچ
۲۲۲	فصل دوم: مشاهیر و مفاخر
۲۲۳	الف: احمد رازی ابیوردی
۲۲۳	ب: امام فخر رازی
۲۲۳	ج: صادق منزوی
۲۲۴	د: عبدالرحیم منزوی (میرزا)
۲۲۵	ذ: شیخ عبدالله رازی
۲۲۷	س: مهندس رمضان وحیدی
۲۲۸	ش: دکتر قاسم جعفری

فصل سوم: تعلیم و تربیت از مکتب خانه ها تا شیوه نوین آموزش و پرورش	۲۳۰
فصل چهارم: انقلاب اسلامی در شهرستان راز و جرگلان	۲۳۵
فصل پنجم: مناسبت ها و مراسم مذهبی	۲۴۴
۱- مراسم عزاداری برای امام حسین (ع)، محرم و صفر	۲۴۴
۲- مراسم عَلم یا نخل برداری	۲۴۶
۳- عید قربان	۲۴۷
۴- عید غدیر	۲۴۸
۵- عید فطر	۲۴۸
۶- آتش تزیین	۲۴۹
۷- مولودی	۲۵۰
فصل ششم: سفره ها و غذاهای نذری	۲۵۱
۱- سفره ابوالفضل	۲۵۱
۲- سفره آتش پشت پا	۲۵۱
۳- سفره حضرت رقیه	۲۵۱
۴- سفره صد صلوات	۲۵۲
۵- شله زرد	۲۵۲
۶- نخود مشکل گشا	۲۵۲
فصل هفتم: غذاهای محلی	۲۵۳
۱- قاذِقو	۲۵۵
۲- مَسْدُویه	۲۵۵
۳- آکینِجِه	۲۵۵
۴- جیش بره	۲۵۶

- ۵- چوزمه ۲۵۶
- ۶- فطیر مسکه ۲۵۶
- ۷- سَمَنو ۲۵۷
- ۸- قورمه شوربا ۲۵۸
- ۹- پیشه ۲۵۸
- فصل هشتم: مناسبت‌ها و مراسم عامیانه ۲۶۱
- ۱- ازدواج و عروسی ۲۶۱
- الف: مرحله خواستگاری ۲۶۲
- ب: مراسم شیرینی‌پزی ۲۶۳
- ۲- عید نوروز ۲۶۹
- ۳- یلدا: شب دوستی و آشنی کنار ۲۷۴
- ۴- مراسم باران خواهی ۲۷۶
- ۵- مراسم عقیقه ۲۸۰
- ۶- تولد نوزاد ۲۸۰
- الف: مراسم نام گذاری نوزاد ۲۸۲
- ج: مراسم ختنه سوری ۲۸۳
- ۷- مراسم سوگواری و عزاداری ۲۸۳
- ۸- چهارشنبه سوری ۲۸۶
- ۱۰- وقف در شهرستان راز و جرگلان ۲۸۸
- فصل نهم: اشعار و ادبیات عامیانه ۲۹۰
- ۱- ترانه‌های محلی ۲۹۰
- الف: ترانه‌های محلی فارسی (ثانی) ۲۹۰

- ۲۹۱..... ب: ترانه های محلی کردی
- ۲۹۲..... ۲- لالایی ها
- ۲۹۳..... الف: لالائی ترک زبانان
- ۲۹۴..... د: لالایی زنان کرد
- ۲۹۵..... ۳- ضرب المثل ها
- ۲۹۵..... الف: ضرب المثل های تاتی
- ۲۹۷..... ب: ضرب المثل های ترکی
- ۲۹۸..... ج: ضرب المثل های کردی
- ۲۹۸..... د: ضرب المثل های ترکمنی
- ۲۹۹..... ۴- معما
- ۳۰۱..... فصل دهم: باورها و اعتقادات عامیانه
- ۳۰۷..... فصل یازدهم: بازی ها و سرگرمی های محلی
- ۳۰۷..... ۱- گردو بازی
- ۳۰۷..... الف: روش اول
- ۳۰۸..... ب: روش دوم
- ۳۰۹..... ۲- پارا بازی
- ۳۱۰..... الف: مرحله اول
- ۳۱۰..... ب: مرحله دوم
- ۳۱۱..... ج: مرحله سوم
- ۳۱۱..... د: مرحله چهارم
- ۳۱۲..... ۳- چلیک بازی
- ۳۱۳..... ۴- قاچارملی

پیشگفتار

لازمه شناخت هر کشور و نژاد، آشنایی با تاریخ و فراز و نشیب‌های آن سرزمین است و برای رسیدن به این مهم، نیاز به شناخت تمام اجزاء و مناطق تشکیل دهنده این کشور و ملت است. بنا بر بررسی بستر طبیعی حوادث و داستان‌ها و شناخت هر قطعه از این پازل بزرگ، بررسی هر منطقه، به شناخت هر چه بیشتر کشور عزیزمان ایران زمین کمک کنیم. از این رو اهمیت جغرافیای تاریخی دو چندان شده و دستمایه پژوهندگان و علاقمندان به تاریخ فلات زیبای ایران گردیده است.

این کتاب بر آن است تا با استفاده از روش تحقیق تاریخی که مبتنی بر توصیف و تحلیل می‌باشد، و با طرح این سوال که: اطلاعات از جغرافیای تاریخی شهرستان رازوجرگلان از چه زمانی شکل می‌گیرد؟ به بررسی ابعاد مختلف این راز که جزو اهداف اصلی این کتاب می‌باشد، بپردازد.

یافته‌های پژوهش فوق بیانگر این نکته است که؛ سابقه تاریخی این شهرستان، با وجود تپه آیرقایه به دوران مفرغ، و تپه داشلی علوم به هزاره دوم قبل از میلاد و ارگ شاه محمد روستای آدینه قلی به هزاره اول قبل از میلاد بر می‌گردد. از

سوی دیگر، با توجه به این که در این شهرستان طوایف و اقوام مختلفی چون تات‌ها، کردها، ترکمن‌ها و ترک‌ها با کمال آرامش در کنار هم به سر می‌برند، از این شهرستان از یک سو به عنوان «کلکسیون اقوام و فرهنگ‌ها» و از سوی دیگر تحت عنوان «شهرستان وحدت» یاد می‌شود که وجه ممیزه این شهرستان در مقایسه با سایر شهرستان‌های استان خراسان شمالی می‌باشد. در کنار این عوامل، مواردی چون سنتی بودن پوشش اهالی شهرستان، بکر بودن آداب و رسوم و غذاهای محلی و از همه مهم‌تر طبیعت منطقه که کمتر دستخوش تغییرات شده است و... از این شهرستان بهره‌ای ساخته است که با وجود پیشرفت‌های علمی و صنعتی امروزه، کمتر شهروندی می‌تواند دارای این خصوصیات باشد.